

KRÓNIKA

KOCSIS ANNAMÁRIA

MÁRIA TERÉZIA, A MAGYAROK KIRÁLYNŐJE

Emlékkonferencia. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2017. szeptember 28.

300 évvel ezelőtt, azaz 1717. május 13-án született Mária Terézia királynő. Az évforduló alkalmából a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Köz-alapítvány, a Habsburg Történelmi Intézet és a Magyar Nemzeti Múzeum konferenciát szervezett *Mária Terézia, a magyarok királynője* címmel. A rendezvénynek 2017. szeptember 28-án a Magyar Nemzeti Múzeum Díszterme adott otthont.

Tomka Gábor és Gerő András köszöntője nyitotta a konferenciát. Tomka Gábor, a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményi főigazgató-helyettese beszédében kiemelte a női szerepkör különleges voltát, illetve fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a királynő uralkodói periódusa alatt épült ki az a barokk ország kép, mely kulturális örökségünk meghatározó eleme. Gerő András, a Habsburg Történelmi Intézet igazgatója köszöntőjében utalt arra, hogy Magyarországon eddig ez az egyetlen esemény, mely a Mária Terézia évforduló kapcsán megrendezésre került, míg Ausztriában emlékévet szenteltek ennek az évfordulónak.

A konferencia első ülészakát Vajnági Márta, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója vezette le. A szekció első előadója egy rövid kisfilm vetítését követően Schmidt Mária, a Terror Háza Múzeum főigazgatója *Háromszáz év távolából* címmel tartott előadást. Referátuma kezdetén a Mária Terézia uralkodását megelőző évszázadokra tekintett vissza, az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak korára, a török háborúkban meggyengült királyi hatalomra. Mária Terézia uralkodásának kezdetén megindulhatott az építkezés és haladás korszaka. Az előadó fontosnak tartotta kiemelni, hogy a nemzeti identitás megőrzésének szempontjából elengedhetetlen a tény, hogy hazánk a Habsburg Birodalom részeként, mégis nemzeti különállását megőrizve létezhetett. Mária Terézia trónra lépése a magyar rendek támogatásával történhetett meg, s az uralkodónó sosem felejtette ezt el. Nagyszerű politikai érzéssel irányította a Birodalmat, egyensúlyt tartva az Udvar és a rendek között. Felismerte, hogy az országot csak saját törvényei által lehet kormányozni, ennek eredményeként Magyarország felzárkózhatott évszázados lemaradásából.

Második előadóként Poór János, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója *A Pragmatica Sanctio* című előadásában ismertette a *Pragmatico Sanctio* keletkezésének előzményeit és körülményeit, tartalmát és az osztrák örökösödési háború kitörését. Referátumának első részében bemutatta a korabeli európai hatalmi viszonyokat, a *Pragmatica Sanctio* értelmében megöröklendő területeket, az eseményeket alakító jelentős személyeket, majd vázolta azt a bonyolult kapcsolati rendszert, melyre hivatkozva többen is igényt tartottak 1740-ben a Habsburg trónra.

1703-ban I. Lipót és első számú fia, József lemondott második fia, Károly főherceg javára. I. Lipót, I. József és a későbbi VI. Károly titkos szerződést kötött az örökösödési rendről, ez azonban ellentétes volt a Habsburgok spanyol örökösödési rendjétől, emiatt történt titokban a megállapodás. A szerződés értelmében a birtokcsoport férfiágon öröklődik, ha bármelyik ág kihal, megörökli a másik, amennyiben férfiágon kihalna mindkét ág, úgy I. József nőága örököl. Ez a *Pragmatica Sanctio* lényege. VI. Károly halála után azonban Mária Terézia vette át a hatalmat, amit I. József két veje, II. Frigyes és Károly Albert nem fogadott el. Az előadó kiemelte, hogy a kitörő osztrák örökösödési háborúban fordulópontot jelentett a magyar rendek támogatásának megnyerése, ezzel Mária Terézia nemzetközi támogatottsága is megnőtt. A királynő legitim uralkodóként megtarthatta birodalmát és a *Pragmatica Sanctiót* egész Európá elismerte.

Poór Jánost Kelényi György, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professor emeritusa követte, előadásának címe *Mária Terézia és a magyar művészet* volt. A művészettörténész referátumában a Mária Terézia kori építészeti fellendülést taglalta. VI. Károly uralma alatt jellemzőek voltak a nagyszabású építkezések, az uralkodónő azonban nem folytathatta apja e törekvését, ugyanis az örökösödési háború miatt a kincstár kiapadt. Így csak jóval szerényebb paloták, középületek, templomok épülhettek. Megindult a pozsonyi vár átépítése, de a korszak legnagyobb volumenű vállalkozásának a budai királyi palota felépítése számított. A magyar főnemesség teremtette elő az anyagi fedezetet, a Bécs számára csak felesleges kiadásnak nyilvánított építkezésre.

Megszaporodott a kastélyok felújítása, átalakítása, illetve új kastélyok építése mind a városokban, mind a vidéki főúri birtokokon. Emellett a királynő gondoskodott az általa újonnan alapított püspökségek megfelelő reprezentációjáról is, új székesegyházak, püspöki paloták, a falvakban új templomok épültek. Az előadó felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy ezeknél az épületeknél az esztétikum mellett kiemelkedően fontos volt a funkcionalitás is. Kelényi György összefoglalójában hangsúlyozta, hogy a korszakban épült templomok, középületek, paloták a Magyar Királyság településeinek mai arculatát is nagyban meghatározzák.

A soron következő előadást Kókényesi Zsolt, Eötvös Loránd Tudományegyetem tudományos segédmunkatársa tartotta meg *A kamarási címtől a Szent István Rend nagykeresztjéig. A bécsi udvar kitüntetési stratégiája Mária Terézia korában* címmel. Az előadás bemutatta a kitüntetési gyakorlat átalakulását, Mária Terézia politikai eszközévé vált a kitüntetések bőkezű adományozása. Az adományozással az uralkodónőnek sikerült elnyernie az arisztokraták jóindulatát.

Megkoronázásakor 89 címet adományozott a magyar főnemeseeknek. A XVIII. századot megelőzően a Szent Vencel-rend és az Aranyarkantyús-rend, továbbá a kamarási és titkos tanácsosi címek számítottak a legfontosabbnak, melyek megszerzéséért komoly harcok indultak. A XVIII. századra a Szent Vencel és Aranyarkantyús címek névlegessé váltak.

A Birodalomban a legmagasabb kitüntetésnek az Aranygyapjas-rend tagsága minősült, Mária Terézia emellé megalapította 1741-ben a katonai Mária Terézia-rendet és a Szent István-rendet 1764-ben. Utóbbiról elmondható, hogy elsősorban a magyarországi nemesség tagjai számára jelentett kitüntetett státuszt. A koronázások alkalmával adományozott kitüntetések száma jól tükrözi az egyes koronák súlyát a Birodalmon belül. A kitüntetettek között a magyarok száma meghatározó. Ennek köszönhetően az előadó

szerint olyan magyar főnemesi családok kerültek a Birodalom legelöllebbjei közé, mint az Esterházyak, Pálffyok vagy Batthyányok.

Az előadó kiemelte Esterházy „Fényes” Miklós életpályáját és annak reprezentációs vonatkozásait. Összegzőként elmondta, hogy Mária Terézia következetesen adományozta a címeket, a legszűkebb körűnek az Aranygyapjas-rend bizonyult. A magyarországi kinevezések száma tükrözi a magyar országrész politikai súlyának növekedését.

Az ebédszünet utáni ülészak levezető elnöke Poór János volt. Elsőként Barta János, a Debreceni Egyetem professor emeritusának *Mária Terézia és II. József. Család és politika szerepe kapcsolatukban* című előadását hallgathatták meg a résztvevők. Az előadás betekintést nyújtott az uralkodónő és fia, József viszonyába. Mária Teréziáról úgy tartja a hagyomány, hogy nemcsak nagyszerű uralkodó volt, de anyai szerepkörben is tökéletesen helytállt. Gondos anyaként igyekezett gyermekei neveltetését és életét a lehető legjobban megtervezni és kontrollálni. József főherceget a kezdetektől uralkodónak nevelték, nevelője Batthyány Károly tábornagy volt. Azonban, mint az levelezésükből kiderült, az ifjú József világszemlélete nagyban eltért anyjától. Felvilágosult gondolkodásával és reformjavaslataival mondhatni ostromolta édesanyját, melyet az idősödő királynő jobbra képzeltségnek tartott.

Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy az anya-gyermek kapcsolatot mégsem a politikai nézetkülönbségek, sokkal inkább Mária Terézia dinasztikus politikája befolyásolta. Mint arra már korábban utalt, a királynő gyermekei életét a legapróbb részletekig megtervezte, ennek megfelelően a gyermekek kiházasításánál is hagyományosan a politikai szempontok domináltak. Józsefnek a pármái hercegnő Bourbon Izabella kezét szánta, a kényszerházasság azonban szerelemmel alakult. A feleség korai halálát követően Mária Terézia azonnal új feleséget keresett fiának, amit József csak nehezen tudott elfogadni. II. József, hogy kerülje a konfliktusokat, utazásokba menekült. Mindezek ellenére anyját feltétel nélkül szerette, halálos ágyánál mindvégig mellette volt.

A második előadó Vajnági Márta volt *Csak egy férj? – Lotaringiai Ferenc politikai szerepéhez* című előadásával. A referátum során betekintést nyerhettünk az utókor által sokszor alábecsült Lotharingiai Ferenc politikai karrierjébe. Ferenc a Lotharingiai Hercegség uralkodójának másodszületett gyermekeként, alacsonyabb származását leküzdve német-római császár lett és Mária Terézia férje. III. Károly, annak érdekében, hogy bizonyítsa leendő vejének tehetségét, jelentős pozíciókkal látta el. 1732-ben Magyarország királyi helytartójává nevezte ki, aki tájékozatlansága miatt országjárásra indult, hogy felmérje az ország állapotát és a problémákat. A későbbiekben a szerzett tapasztalatokat jól tudta hasznosítani. 1735-ben hosszas diplomáciai egyezkedések után elcserélte Lotharingiát a Toszán Nagyhercegségre, amit államszervező képességeivel hamar felvirágoztatott. Az 1737–39-es Habsburg–török háborúba fővezérként érkezett, azonban a hadvezetési tehetség hiányában főként jelentéseket készített az Udvar számára.

Vajnági Márta előadását összefoglalva kiemelte, hogy a felesége dominanciája mellett szinte háttérbe szoruló Ferenc igen tehetséges gazdasági szakember volt. Annak ellenére, hogy nem volt egy Kaunitz beállítottságú politikus, nagyszerűen tudott élni a lehetőségekkel. Haláláig akkora vagyon halmozott fel, ami a Habsburg-dinasztia jólétét egészen 1918-ig biztosította.

Vajnági Mártát Soós István, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa követte, előadásá-

nak címe: *Állami kísérletek a magyarországi cigányság helyzetének a rendezésére Mária Terézia uralkodása idején*. A hazai cigányság története a XV. századig nyúlik vissza, azonban csak a XVIII. században emelkedett a cigányság kérdésének megoldása állami szintű feladattá. Számuk a Magyar Királyság területén körülbelül 30-35 ezer volt. Mária Terézia uralkodása előtt kezdődött meg a vándorló, nomadizáló cigányság integrálása. A XVIII. század második felén jelentkezett az igény, hogy a cigányságot neveléssel, szigorral „hasznos” polgárokká tegyék. A bécsi kormányzat és a magyarországi hatóságok nyugat-európai mintára sorban hoztak rendeleteket a cigány népség megfélemezésére. III. Károly 1728. évi pátense arra törekedett, hogy a kóborló-csavargó cigányság feladja nomadizáló életmódját és letelepedjen. 1743-ban a Magyar Királyi Helytartótanács felhívta a vármegyék figyelmét az úgynevezett német-cigányok bevándorlására és kérték azok távoltartását. A cigánysággal szembeni intézkedések ezzel ismét szigorodtak. Mária Terézia uralkodásának második felére változott a szabályozás. Az 1750-es évek végétől a kormányzat a felvilágosult abszolutizmus szellemében a cigány életmód gyökeres átalakítására törekedett. Ennek érdekében a nevelés, az átalakítás, az identitás eltörlésének módszere került előtérbe.

1780-ig összesen 78 cigányrendeletet adtak ki. A cigányság teljes integrálását célul kitűző rendeletek a kulturális identitást voltak hivatottak megszüntetni. A kortársak mégis pozitívan ítélték meg Mária Terézia rendelkezéseit, hiszen a társadalom többi tagjával egyenjogú polgárokká „nevelte” a cigányságot.

Az utolsó előadást Krász Lilla, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója tartotta meg *Orvosi tudás és hatalom. Az egészségügyi szervezetrendszer kialakításának magyarországi mintázatai Mária Terézia idején* címmel. A XVIII. században a Habsburg Monarchiában változások következtek be a kormányzati gyakorlatban, az intézkedések az alattvalók életének közvetlen befolyásolására irányultak. Ennek értelmében, Bécsben, majd a központtól távolabb eső részekben bevezetésre került egy átfogó egészségügyi reformprogram. A reformok kezdeményezője és kidolgozója a holland származású orvos, Gerard van Swieten volt. A reform értelmében a physicus-orvosoknak a saját működési területükön adatokat kellett gyűjteniük és azokat rendszerezniük. A physicus-orvosok a kormányzat, valamint az őket alkalmazó törvényhatóság tisztviselőinek számítottak.

A reformok másik pillére a Birodalom egész területére kiterjedő érvényességgel az egészségügyi szolgáltatók, szolgáltatások és intézmények működését és működtetését biztosító jogi normák összességének meghatározása. Ez szintén van Swieten elképzelésének megfelelően jött létre.

Az összefoglalóban elhangzott, hogy a physicus-orvosoknak folyamatosan követniük kellett a betegségek alakulását, ellenőrizniük a kezelések hatékonyságát. A physicus-orvosok gyógyító, megfigyelő, értelmező, a felsőbb utasításokat és rendelkezéseket végrehajtó tevékenysége oktatói szerepkörrel is kiegészült. Az orvosi tapasztalatgyűjtés, megfigyelés nagyban hozzájárult az orvosi ismertek fejlődéséhez, ennek jelentősége vitathatatlan.